

УДК 94(497.11)“12”
355.48(497.11:495-89)“1284/1289”
321.62:929 Милутин, српски краљ
ID 79774217

Изворни научни чланак
РаД примљен: 22.08.2022.
РаД прихваћен: 30.09.2022.

Александар Узелац

Историјски институт

Кнез Михаилова 36/II

aleksandar.uzelac@iib.ac.rs

ПОХОД КРАЉА МИЛУТИНА НА ТЕСАЛИЈУ

У чланку су анализирана обавештења из Житија Стефана Уроша II Милутина, присутна у све три његове редакције, о краљевом походу на Тесалију. Ове вести су углавном измакле пажњи домаћих и иностраних историчара. Пажња је посвећена прецизнијем утврђивању хронологије збивања, месту и значају овог похода у Милутиновим дејствима против Византије крајем XIII века, као и околностима које су пратиле овај подухват. Такође, у чланку су разматрани односи између немањићког владара и његовог таста, севастократора Јована Дуке, господара Тесалије.

Кључне речи: *Стефан Урош II Милутин, Тесалија, Јован Дука (Јован Анђео), Византија, Неоџајра, српско-византијски сукоби*

У Житију Стефана Уроша II Милутина (1282–1321) архиепископ Данило II пише како је овај немањићки владар „отишао на државу земље Влахиотске и њих завојевавши својом великом силом и ових народа све неисказано богатство одузевши, оставио их у пустоши”.¹ Вест се понавља у друге две сачуване редакције Милутинове биографије – фалсификованој Улијарској повељи и кратком Житију у свитку – уз готово идентичне наводе како је краљ „Влахиотску земљу завојевавши, ту многа велика богатства узео и целу је у пустоши оставио”.² Обавештења о Милутиновом походу на „Влахиотску земљу” углавном су остала изван пажње историчара. На овај поход су указали М. Благојевић и поједини други српски историчари, који су га датовали у 1284. годину.³ Такође и Л. Мавроматис,

1 Данило/Даничић, 114 (=Данило/Мак Данијел, 117).

2 Мошин 1977, 344; Убипарип 2005, 63.

3 Благојевић 1983, 85; Суботић et al. 2015, 97–98, н. 12.

који је сматрао да се поход одиграо у околини Драча и да га треба везати за српско-византијске борбе око овог града непосредно пре 1296. године.⁴

Пре него што се осврнемо на утврђивање хронологије похода, неопходно је истаћи да се помен „Влахиотске земље” у краљевом житију изван сваке сумње односи на покрајину Тесалију у средишњој Грчкој. Називи „Влашка”, одн. „Влашка земља” за Тесалију представљају практично опште место у средњовековној географији. О Власима као житељима Тесалије пише у XI веку византијски аутор Кекавмен.⁵ У другој половини XII века јеврејски путник Венијамин из Туделе први користи име „Влашка” за овај простор.⁶ У делима византијских историчара XIII и почетка XIV века, Георгија Акрополита и Георгија Пахимера, Тесалија се већ устаљено назива Великом Влашком (Μεγάλη Βλαχία).⁷ Као *Provincia Blachie*, ова област се помиње и у *Partitio Romaniae*, уговору о подели Византијског царства између представника крсташа и Венеције састављеном у време Четвртог крсташког рата.⁸ Под истим именом (*Blaquia, Terra Blachorum*) наводи се и у западним изворима насталим почетком XIV века – делу Каталанца Рамона Мунтанера⁹ и анонимном Опису источне Европе.¹⁰ Бројни примери употребе овог имена за Тесалију срећу се и у прослављеној Морејској хроници.¹¹ Коначно, идентични назив за Тесалију користи се и у неформалној титули Стефана Душана, забележеној у Венецији 1350. године – „*Imperator Raxie et Romani[e] despot Larte et Blachie comes*”.¹²

Претходно наведени изворни подаци не исцрпљују све помене Тесалије као „Влахиотске земље” током XIII–XIV века,¹³ али су сасвим довољни ради објашњења овог географског појма у три редакције Милутиновог житија и последично, смештања поменутог похода на простор Тесалије. Хронологија похода се такође може приближно утврдити на основу казивања житија, где се он посматра као саставни део низа антивизантијских подухвата почетком Милутинове владавине.

4 Mavromatis 1978, 30.

5 Cecaumeni Strategicon, 66–72.

6 Benjamin of Tudela, 11; Радић 2003, 231.

7 Acropolites, I, 43, 61–62; Pachymèrès, I, 116–117.

8 Carile 1965, 221, 281–282.

9 Ramon Muntaner, 58, 455, 459 et passim

10 Аноним, 103.

11 Chronicle of Morea, 71, 74, 174, vv. 1031, 1087, 2589, 2598 et passim

12 Acta Albaniae Veneta, I, 126, no. 146; Динић 1958, 14.

13 Soulis 1963, 271–273; Ферјанчић 1974, 6–10.

* * *

Пре помена похода на Тесалију, Данило II говори о томе како је Милутин отпустио свога брата Драгутина у његову „државу сремску”. Потом, како је са својим људима и „онима од других околних царевина [који су] ишли овом благочастивом [владару] слушајући за његову велику врлину и славно име”, предузео поход на дебарску, поречку и кичевску земљу.¹⁴ Овде је несумњиво реч о догађајима који су се одиграли крајем 1284. године. Наиме, исте године Драгутин је добио од угарског краља Ладислава IV Онострани Срем, односно Мачву, заједно са земљама Усором и Соли у северозападној Босни. Овим областима у саставу угарске круне претходно је управљала Ладислављева мајка и Драгутинова ташта Јелисавета. Она се 11. јуна 1284. године у једном документу последњи пут помиње као војвоткиња Мачве и Босне (*ducissa de Macho et de Bazna*),¹⁵ па се сматра да је непосредно након тога Драгутин инвестиран у нове поседе.¹⁶ Може се претпоставити да је до тога дошло пре 5. августа исте године када се у једном писму Ладислава IV Јелисавета наводи само као *Domina regina*, али без указивања њене власти над Мачвом и Босном.¹⁷

Истовремено, Милутин је склопио брак са малолетном ћерком бугарског цара Георгија I Тертера (1280–1292) и том приликом посетио бугарску престоницу Трново.¹⁸ Брак је био закључен непосредно пре 11. августа 1284. године, када је Дубровачка општина послала поклоне рашком краљу поводом његове женидбе.¹⁹ Милутин је тако обезбедио савез са бугарским владарем и његову подршку у походима против Византије. Ова војна подршка очитује се у Даниловим речима како су Милутину долазили људи „од других околних царевина”.²⁰ Поред бугарских најамника, међу странцима на које је Милутин тада рачунао били су и грчки ренегати, од којих је најистакнутији био извесни Котаниц Торник и за кога је забележено да је у каснијим догађајима стајао на челу Милутинове војске.²¹

14 Данило/Даничић, 113–114 (=Данило/Мак Данијел, 116).

15 *Hazai Okmánytár*, VIII, 236, no. 189

16 Динић 1978, 132–133; Харди 2009, 76–77; Ђирковић 2008, 10–11.

17 *Codex Diplomaticus*, VI, 490, no. 407.

18 Мишић 2009, 334–335; Georgieva 2017, 93–95.

19 Списи, 122, 136, no. 354, 367. О Милутиновој бугарској супрузи и њеном узрасту: Божилев 1994, 258; Крџев 2006, 649–657.

20 Данило/Даничић, 114 (=Данило/Мак Данијел, 116).

21 Узелац 2011, 11–12. О Котаницу Торнику: Максимовић 1991, 183–191; Томовић 2004, 257–269.

Кампања у западној Македонији када је српска војска, ојачана одредима бугарских савезника и грчких ренегата, заузела Пореч, Кичево и Дебар одиграла се после Драгутиновог инвестирања у власт над Сремском земљом и Милутинове посете Трнову и склопљеног брака са Тертеровом ћерком. Стога се овај поход може најраније датovati у јесен 1284. године, али не пре овог датума. Вести о Милутиновом походу на Пореч, Кичево и Дебар са једне и Тесалију са друге стране, у Даниловом тексту су развојене кратким екскурсом у коме писац пореди краљеве подвиге са пригодним речима старозаветног пророка Исаије: „и варвари који те не познају доћи ће к теби због Господа, Бога твог, Свеца Израилјевог који те прослави”.²² Уметање овог библијског и литерарног мотива у Даниловом излагању између две кампање, прве у западној Македонији и друге усмерене на Тесалију, недвосмислено показује да су оне представљале хронолошки блиске, али различите догађаје.²³

На тај начин добијен је *terminus post quem* Милутиновог похода на Тесалију. Он је уследио у неком тренутку после 1284. године. Доња хронолошка граница такође се може одредити на основу наставка текста житија. После спомена похода на Тесалију Данило прелази на казивање о борбама Драгутина, а потом и Милутина против господара Браничева Дрмана и Куделина: „После не много времена када је благочастиви краљ Стефан ново примио власт земље сремске, нађоше се нека два велможе који су се укоренили у држави земље Браничевске у месту званом Ждрелу... браћа једне матере, Дрман и Куделин”.²⁴

На овом месту нема потребе излагати добро познате детаље сукоба двојице немањихких владара против господара Браничева, већ само указати на његове чврсто фиксиране хронолошке одреднице. Најпре је уследио Драгутинов неуспешни поход на Браничево до кога је, како Данило тврди, дошло „мало времена” после његовог преузимања власти над Сремском земљом. Противофанзива Дрмана и Куделина против Драгутина уследила је 1290. и 1291. године, када су они уз помоћ куманских и татарских одреда са леве обале Дунава, успели да освоје Мачву. Тада се на мети њихових дејстава нашао и манастир Жича, на Милутиновој територији. Коначно, заједничким напорима угарске круне, Милутина и Драгутина браничевски господари су били поражени и принуђени на бекство

22 Ис. 55,5, прев. Д. Милин; Данило/Даничић, 114 (=Данило/Мак Данијел, 116–117).

23 У друге две редакције краљевог житија – Улијарској повељи и Житију у свитку – овај литерарни екскурс је изостао, али је и у овим текстовима „Тесалска кампања” јасно одвојена од претходног Милутиновог освајања Пореча, Кичева и Дебра са тамошњим градовима, Мошин 1977, 344; Убипарип 2005, 63.

24 Данило/Даничић, 114–115 (=Данило/Мак Данијел, 117).

1292. године, а њиховом облашћу завладао је Драгутин.²⁵ Враћајући се на главну тему излагања, може се приметити да је, сагласно Данилу, до Милутиновог похода на Тесалију дошло или пре Драгутиновог неуспешног похода на Браничево, или најкасније паралелно са њим, а изван сваке сумње пре него што се одиграо напад Дрмана и Куделина на Драгутинове и Милутинове земље. На тај начин, Милутинов поход на Тесалију се може најшире датovati у време између 1285. и 1289. године.

* * *

У тренутку када је Милутин сео на краљевски престо Тесалијом је владао Јован Дука (познат и као Јован Анђео), незаконити и вероватно најстарији син епирског деспота Михаила II. Ожењен ћерком влашког предводника Тарона, Јован је, вероватно још за очевог живота, држао под својом влашћу делове Тесалије, да би у потпуности загосподарио овом облашћу после Михаилове смрти (око 1268. године), одабравши као своје средиште Неопатру (данас село Ипати) на реци Сперхеј, западно од Ламије.²⁶ Током наредне једне и по деценије, он је био непомирљиви противник византијске централне власти и учесник разних коалиција усмерених против Цариграда, укључујући и ону образовану под окриљем јужноиталијанског владара Карла I Анжујског 1281. године, којој су пришли и српски и бугарски владари.²⁷

Суочен са побуном против француске власти на Сицилији („Сицилијанско вечерње“) која је започела крајем марта 1282. године, Карло I Анжујски је морао да одустане од планираног похода на Цариград. У новонасталим околностима његови балкански савезници нису напустили антивизантијски курс, али су настојали да успоставе чвршће међусобне везе. Оне су ишле путем династичких бракова, у чијем склапању је, макар испрва, Јован Тесалијски показао највише иницијативе. Он је још раније, око 1275. године, своју ћерку Јелену удао за будућег атинског војводу Гијома де ла Роша (1280–1287).²⁸ Потом је, крајем 1282. или на самом почетку наредне године, дошло до његовог орођавања са Милутином. Немањићи владар је тада одбацио своју прву супругу, српску властелинку, и узео за жену једну од ћерки господара Тесалије. О томе сведоче

25 Данило/Даничић, 114–116 (=Данило/Мак Данијел, 117–118). За детаљну хронологију ових догађаја Узелац 2015, 205–210; cf. Ђирковић 2008, 11.

26 Acropolites, I, 170–171; Pachymérès, I, 314–315; Gregoras, I, 47; Polemis 1968, 94, 97; Ферјанчић 1974, 95–98.

27 Nicol 1984, 19–21; Петков 1991, 3–14.

28 Marin Sanudo, 157; Nicol 1984, 18, n. 33.

византијски историчари Георгије Пахимер²⁹ и Нићифор Григора,³⁰ али и једно савремено писмо цариградског патријарха Григорија Кипранина у коме је он прекоревало Јована Тесалијског због склапања ове брачне везе и претио му анатемом.³¹ Брак Немањићког владара и тесалске принцезе кратко је потрајао.³² Милутин је, како је претходно истакнуто, већ у лето 1284. године закључио нови брак са малолетном ћерком бугарског цара.³³

Отприлике у то време, господар Тесалије је, услед породичних недаћа, испао из састава антивизантијске коалиције чијем је образовању претходно највише допринео. Наиме, Јован се 1283. године успешно одбранио од напада византијских снага, предвођених протостратором Михаилом Тарханиотом које су опселе његову луку Димитријаду, али су морале да се повуку након што је у њиховом табору избила епидемија.³⁴ Ипак, недуго затим, вероватно још током исте године, Јованов полубрат, епирски деспот Нићифор и његова супруга Ана Кантакузина на превару су заробили најстаријег сина господара Тесалије, Михаила и послали га у Цариград, примивши заузврат богату награду. Слична судбина снашла је и друго Јованово дете – његову малолетну ћерку, која је у Трнову чекала свог несужењог вереника Теодора Светослава, сина Георгија I Тертера, који се налазио у Византији. Она је такође упућена од стране бугарских власти у Цариград, док је заузврат Теодор Светослав враћен оцу у Трново.³⁵ Ово отопљавање односа између бугарских и византијских власти било је краткотрајно, али је за Јована представљало још један неочекивани и тежак ударац. Двоје деце господара Тесалије били су сада у рукама цара Андроника II (1282–1328) и у таквим околностима Милутин више није могао да рачуна на његову подршку у борби против Цариграда. Тиме се лако може објаснити зашто је краљ своју, тек венчану супругу, вратио њеном оцу, да би убрзо затим ушао у брак са Тертеровом ћерком. О томе како су се даље развијали односи Милутина и Јована Тесалијског нема података у изворима.

29 Pachymérès, III, 302–303 (=ВИИНЈ, VI, 39–40, Љ. Максимовић).

30 Gregoras, I, 203 (=ВИИНЈ, VI, 169, Б. Ферјанчић – С. Ђерковић).

31 ВИИНЈ, VI, 588–589. (Н. Радошевић)

32 ВИИНЈ, VI, 39–40, н. 81 (Љ. Максимовић); Malamut 2000, 495–496; cf. Ферјанчић 1974, 101–102; Мошин 1977, 145–151.

33 На овом месту није неопходно указивати на често присутну погрешку у српској историографији, према којој је Милутин после тесалске, а пре бугарске принцезе, био у браку са Угарком Јелисаветом. Брак Милутина и Јелисавете био је склопљен тек почетком последње деценије XIII века: Malamut 2000, 496–499; Узелац 2014, 33–39.

34 Pachymérès, III, 78–81; Ферјанчић 1974, 109–110; Nicol 1984, 31.

35 Pachymérès, III, 84–85; Цветкова 1948, 415–417; Ферјанчић 1974, 101–102; Georgieva 1995, 197–199.

Последње вести о Јовану и његовим активностима потичу из лета 1284. године када је он, у знак одмазде за мучко заробљавање свог најстаријег сина, напао поседе свог полубрата Нићифора Епирског и опустошио околину Арте, због чега је Венеција затражила надокнаду штете начињене том приликом њеним трговцима.³⁶ Завршне године Јовановог живота и владавине завијене су у таму ћутања извора. У старијој литератури се сматрало да је он умро око 1296. године. Међутим, Јован Тесалијски сасвим извесно није више био међу живима марта 1289. године, када је његова удовица (познато је само њено монашко име – Ипомони) основала своју задужбину у Ликсади, јужно од Трикале, за коју је затражила потврду од цара Андроника II.³⁷ У оближњој цркви Порта Панаија у Пилију, југозападно од Трикале, коју је подигао шест година раније, Јован је осликан као монах кога анђео приноси Богородици, што указује на то да је успео да избегне анатему којом му је цариградски патријарх претио.³⁸ Иза њега су остала три сина – Михаило који је био талац у Константинопољу, те малолетни Константин и Теодор, над којима је, након повлачења њихове мајке у манастир, старатељство добила василиса Ана, супруга Нићифора Епирског.³⁹ Договор о старатељству несумњиво је био начињен под утицајем из Цариграда. После очеве смрти млади принчеви су у неком тренутку добили титуле севастократора од Андроника II чиме су предузети даљи кораци ка реинтеграцији Тесалије у састав Византијског царства.⁴⁰

Осврт на динамичне прилике у Тесалији током претпоследње деценије XIII века указује на једну важну хронолошку подударност. Милутинов поход, за који смо претходно видели да се одиграо између 1285. и 1289. године, коинцидирао је са смрћу господара ове земље: Јован је преминуо пре марта 1289, иако непознато у ком тренутку (свакако после 1284. године). Наслућује се да би ова два хронолошки блиска догађаја могла да буду и у директној узрочно-последичној вези. Наиме, може се претпоставити да је Милутинов поход уследио у време несређених прилика у Тесалији које су пратиле Јованов одлазак са историјске позорнице и да је представљао краљев покушај да спречи јачање утицаја Цариграда и чвршће везивање Јованових синова и наследника за двор Палеолога. Таква интерпретација се чини вероватнијом него могућност да је Немањићи

36 Nicol 1984, 32, 72.

37 Polemis 1968, 97, n. 4; Ферјанчић 1974, 125; Nicol 1984, 35–36.

38 Nicol 1984, 35.

39 Pachymérès, III, 224–227; Nicol 1984, 36.

40 Ферјанчић 1974, 128–130.

владар тежиште своје експанзионистичке политике усмерио против свог бившег савезника и таста још за његовог живота.

У прилог последњој изреченој констатацији треба истаћи да се на самом крају XIII века разговарало о обнови и учвршћењу савеза између краља Милутина и Јованових синова. У време док је боравио на Немањићком двору уговарајући услове краљеве женидбе са принцезом Симонидом, малолетном ћерком Андроника II, цариградски дипломата Теодор Метохит је забележио да су господари Тесалије Константин и Теодор истовремено водили преговоре са Милутином о поновном међусобном орођавању – о обнови краљевог брака са њиховом сестром, али и о могућности да се један од браће, вероватно старији Константин, ожени неком краљевом рођаком.⁴¹ Ови планови се никада нису остварили, али Метохитове узгредне вести показују да су српско-тесалски контакти настављени и након смрти Јована Анђела, све до самог краја XIII века, као и да на тесалској страни Немањићки владар није био доживљаван као непријатељ.

* * *

Сагласно наводима у све три редакције краљевог житија, прва Милутинова кампања против Византије довела је до освајања Горњег и Доњег Полога, Овчег Поља, Злетова и Пијанеца, са „славним градом Скопљем”, очигледно у јесен 1282. године.⁴² Друга кампања, коју су заједно водили Милутин и Драгутин, уследила је крајем наредне године, када су српске војске дочекале Божић на византијској територији и опустошиле Струмску и Серску област, све до Свете Горе и Кавале на обалама Егејског мора.⁴³ Трећа кампања било је већ помињано освајање Пореча, Кичева и Дебра крајем 1284. године, без учешћа Драгутина, али уз подршку бугарских одреда и грчких ренегата. Према краљевом житију, поход на Тесалију, који се најшире може датовати у распону између 1285. и 1289. године, био је четврта и последња Милутинова кампања у грчким земљама, пре него што је Немањићки владар био принуђен да своје снаге усмери

41 Mavromatis 1978, 116 (=ВИИНЈ, VI, 135–137, И. Ђурић); Ферјанчић 1974, 131–132.

42 Данило/Даничић, 114 (=Данило/Мак Данијел, 116–117); Динић 1978, 130–131; Атанасовски 1996, 56–58. Поједини историчари сумњају да је том приликом Скопље заиста пало у српске руке, али то питање излази из домена овог текста, cf. Mavromatis 1978, 30–35; Станковић 2012, 73–82.

43 Данило/Даничић, 114 (=Данило/Мак Данијел, 116–117); Динић 1978, 131.

на нови фронт на североистоку, суочен са борбом против господара Браничева Дрмана и Куделина.

Поход на Тесалију није оставио сигурног трага у другим врелима. То није изненађујуће када се има у виду ћутање извора о приликама у Тесалији током последњих година владавине Јована Дуке и непосредно након његове смрти. Ипак, постоје још два податка који се могу искористити да би се барем понешто осветлиле Милутинове активности у грчким земљама после 1284. године.

Најпре, о продужетку српских ратних дејстава против Византије након овог датума сведочи један запис у рукопису Поученија Константина Презвитера исписан у лето 6794 (1286) у дане „благоверног и богочастивог самодржавног краља свих српских земаља и поморских, господарећег грчким земљама, Стефана Уроша, сина светог краља Уроша и прауника Светог господина Симеона у пету годину његове власти”.⁴⁴ Помен краља Милутина као неког ко „господари грчким земљама” у овом запису указује на ширење његове власти изван пограничних области у Македонији које је он освојио током 1282–1284. године. Можда је управо реч о широком простору јужно од Кичева и Дебра и западно од Солуна, над којим је српска страна морала да преузме контролу и да овлада локалним комуникацијама, пре предузимања тесалског похода. Коначно, није немогуће ни да је у овим лаконским речима садржан одјек саме краљеве тесалске кампање. Уколико би то био случај, на основу записа поход би се могао прецизније датovati у 1285. или 1286. годину. Међутим, с обзиром на крајње општи карактер Милутиновог помена као господара грчких земаља у овом извору и без прецизнијих географских одредница, то остаје само хипотеза.

Друга могућа назнака Милутинових активности у средишњој Грчкој сачувана је у једном западном извору. Реч је о витешком роману Сицилијанац Авантуриста (*L'avventuroso Siciliano*), насталом у првој половини XIV века и приписаном Дантеовом пријатељу Бозону из Губија, у коме се, између осталог, говори о подвизима витеза Улива Фонтане са Сицилије у служби рашког краља крајем XIII века. У роману се помиње да је рашки краљ безуспешно опседао град Патрас (*Patrasso*) у Грчкој, пре него што је Уливо ступио у његову службу и успео да лукавством натера ово место на предају.⁴⁵ Лако је приметити да је Патрас на Пелопонезу био далеко изван Милутиновог домањаја и да српске војске његовог доба никада нису биле војно ангажоване тако далеко на југу Грчке. Но, поменути мотив можда

44 Записи и натписи, I, 14, no. 27.

45 *Fortunatus Siculus*, 283–290.

би се могао објаснити тиме да у овом тексту уопште није реч о Патрасу, већ о другом граду истог имена – Неопатри, седишту господара Тесалије. Наравно и овде опрез није наодмет у извођењу закључака. Већина детаља у витешком роману Сицилијанац Авантуриста је фантастична. Тако се рашки краљ у овом делу назива Аркај, што је можда искварени облик словенске титуле „краљ”, али вероватније потпуно измишљено име, док борбе око Патраса (Неопатре?) трају пуних дванаест година,⁴⁶ што није у складу са краткотрајном Милутиновом кампањом у Тесалији о којој сведочи краљево житије.

* * *

Милутинов поход на Тесалију окружују бројне непознанице, како у погледу пратећих околности, тако и прецизне хронологије. Оправдану уздржаност треба исказати у погледу хвалоспева краљу да је он завојевао, одн. освојио „Влахиотску земљу” и да ју је целу оставио у пустоши, али оно у шта нема сумње јесте да се овај поход заиста одиграо, баш као и претходне војне активности у Македонији, прецизно забележене у три различите редакције краљевог житија.

Оно што разматрања изнета на претходним страницама показују јесте да је често понављано мишљење о завршетку Милутинових антивизантијских офанзива 1284. године погрешно и да су продори српских војски настављени и наредних година, преневши се, под непознатим околностима, из западне Македоније на југ све до Тесалије. Тек пошто је био суочен са претњом на североисточним границама своје државе, оличеној у господарима Браничева, краљ је своје војне ресурсе усмерио на ту страну, прешавши у дефанзиву на југу и очигледно, напуштајући неке од тек задобијених територијалних тековина. У таквим околностима, Милутинов поход на Тесалију је, чини се, представљао краткотрајну епизоду без дубљих и далекосежних последица. Ипак, била је то својеврсна најавна касније експанзије крајем прве половине XIV века, односно у време Милутиновог унука Стефана Душана, када се цела ова област нашла у саставу Немањићке државе.

46 *Fortunatus Siculus*, 283.

БИБЛИОГРАФИЈА

Извори:

- Аноним *Анонимов Ойис истйочне Евроје*, ed. Т. Живковић et al., Београд 2013
- ВИИНЈ, VI Византијски извори за историју народа Југославије, VI, Београд 1986.
- Данило/Даничић *Архиепископ Данило и други, Живоји краљева и архиепископа српских*, ed. Ђ. Даничић, Загреб 1866. (реп. Variorum Reprints 1972)
- Данило/Мак Данијел *Данило Други, Живоји краљева и архиепископа српских. Службе*, прир. Г. Мак Данијел – Д. Петровић, Стара српска књижевност у 24 књиге, Књ. 6, Београд 1988.
- Записи и натписи Љ. Стојановић, *Сџари српски записи и натписи*, I–VI, Београд – Сремски Карловци 1902–1926.
- Списи Г. Чремошник, *Канцеларијски и нојарски списи 1278–1301*, Београд 1932.
- Acropolites *Georgii Acropolitae Opera*, I–II, edd. A. Heisenberg – P. Wirth, Stuttgart 1978.
- Acta Albaniae Veneta *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV et XV*, T. I/1, ed. J. Valentini, Panormi 1967.
- Benjamin of Tudela *The Itinerary of Benjamin of Tudela*, ed. M. Adler, London 1907.
- Cecaumeni Strategicon *Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regiis libellus*, edd. B. Wassiliewsky – V. Jernstedt, Petropoli 1896.
- Chronicle of Morea *The Chronicle of Morea*, ed. J. Schmit, London 1904.
- Codex Diplomaticus *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, I–XV, ed. T. Smičiklas et al, Zagreb 1904–1934.
- Fortunatus Siculus *Fortunatus Siculus ossia L'avventuroso Ciciliano di Busone da Gubbio – romanzo storico scritto nel MCCCXI*, ed. G. Nott, Firenze 1832.
- Gregoras *Nicephori Gregorae Byzantina Historia*, I–III, ed. L. Schopen, Bonnae 1829–1855.
- Hazai Okmánytár *Hazai Okmánytár – Codex diplomaticus patrius*, edd. I. Nagy et al, I–VIII, Győr – Budapest 1865–1891.
- Marin Sanudo *Marinos Sanoúdos Torsélló, Istoría tēs Rōmanías / Marin Sanudo Torsello, Istoría di Romania*, ed. E. Papadopoulos, Athēna 2000.

- Pachymérés Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, I–V, edd. A. Failler, V. Laurent, Paris 1984–2000.
- Ramon Muntaner Ramon Muntaner, *Crónica Catalana*, ed. A. de Bofarull, Barcelona 1860.

Литература:

- Атанасовски 1996 А. Атанасовски, *Пијанец во XIII и XIV век*, Куманово 1996.
- Благојевић 1983 М. Благојевић, *Прејлед историјске географије средњовековне Србије*, Зборник историјског музеја 20 (1983) 45–126.
- Божилов 1994 И. Божилов, *Фамилијата на Асеневици (1186–1460): генеалогия и просогеографија*, Софија 1994.
- Динић 1958 М. Динић, *Српска владарска династија за време царства*, Зборник радова Византолошког института 5 (1958) 9–19.
- Динић 1978 М. Динић, *Српске земље у средњем веку. Историјско-географске студије*, прир. С. Ђирковић, Београд 1978.
- Крџев 2006 К. Крџев, *Судбина на бугарската царица Анна Тертиер*, Тангра – Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев, Софија 2006, 649–657.
- Максимовић 1991 Љ. Максимовић, *Копаници, Торник*, Зборник радова Византолошког института 29–30 (1991) 183–191
- Мишић 2009 С. Мишић, *Српско-бугарски односи на крају 13. века*, Зборник радова Византолошког института 46 (2009) 333–340.
- Мошин 1977 В. Мошин, *Балканската дипломатија и династичките бракови на кралот Милутин*, Споменици за средновековна и поновата историја на Македонија, II, Скопје 1977, 91–198.
- Петков 1991 К. Петков, *Бугарија и византиско-неаполитанскиот конфликт преку 1281 година*, Военноисторически сборник 60/3 (1991) 3–14.
- Радић 2003 Р. Радић, *Из Цариграда у српске земље. Студије из византиске и српске историје*, Београд 2003.
- Станковић 2012 В. Станковић, *Крал Милутин*, Београд 2012.
- Суботић et al. 2015 Г. Суботић et al., *Најнови историјски садржини у зидном сликарству, Т. 1: XII-XIII век*, Београд 2015.
- Томовић 2004 Г. Томовић, *Ко је био десот Торник из записа грамашика Несора*, Зборник радова Византолошког института 46 (2004) 257–269.

- Ђирковић 2008 С. Ђирковић, *Земља Мачва и њаг Мачва*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 74/1–4 (2008) 3–20.
- Убипарип 2005 М. Убипарип, *Зборник са крајњим жицијем краља Милутина*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 71 (2005) 53–72.
- Узелац 2011 А. Узелац, *Најамничке војске краља Стефана II Милутина*, Војно-историјски гласник 1 (2011) 9–27.
- Узелац 2014 А. Узелац, *О српској принцези и бујарској царици Ани (јрилој њознавању бракова краља Милутина)*, Историјски часопис 63 (2014) 29–46.
- Узелац 2015 А. Узелац, *Под сенком Пса. Тајари и јужнословенске земље у друој њоловини XIII века*, Београд 2015.
- Ферјанчић 1974 Б. Ферјанчић, *Тесалија у XIII и XIV веку*, Београд 1974.
- Харди 2009 Ђ. Харди, *Госјодари и банови Оноспраној Срема и Мачве у XIII веку*, Споменица Историјског архива Срем 8 (2009) 70–79.
- Цветкова 1948 Б. Цветкова, *Бљјаро-тесалијскије ојношения њо времјо на Георји Терјерий I*, Известия на бљгарското историческо дружество 22–24 (1948) 415–418.
- Carile 1965 А. Carile, *Partitio terrarum Imperii Romaniae*, Studi Veneziani 7 (1965) 125–305.
- Georgieva 1995 S. Georgieva, *The Byzantine Princesses in Bulgaria*, Byzantinobulgarica 9 (1995) 163–201.
- Georgieva 2017 S. Georgieva, *Bulgarian-Serbian Marital Diplomacy from the end of the 13th to the Beginning of the 14th Century*, Istorijski časopis 66 (2017) 85–127.
- Malamut 2000 E. Malamut, *Les reines de Milutin*, Byzantinische Zeitschrift 93/2 (2000) 490–507.
- Mavromatis 1978 L. Mavromatis, *La Fondation de l'Empire Serbe: le kralj Milutin*, Thessalonique 1978.
- Nicol 1984 D. Nicol, *The Despotate of Epiros 1267–1479: A Contribution to the History of Greece in the Middle Ages*, Cambridge 1984.
- Polemis 1968 D. Polemis, *The Doukai. A Contribution to Byzantine Prosopography*, London 1968.
- Soulis 1963 G. C. Soulis, *Thessalian Vlachia*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 8/1: Mélanges George Ostrogorsky (1963) 271–273.

Aleksandar Uzelac

THE THESSALIAN CAMPAIGN OF KING MILUTIN

The Vita of King Stefan Uroš II Milutin, preserved in three different redactions, contains intriguing notices of the king's campaign against the "Wallachian land", which was allegedly conquered, plundered and left in desolation. The notices are frequently omitted in the scholarly works dealing with Milutin's anti-Byzantine campaigns of the late thirteenth century. The "Wallachian land" undoubtedly refers to Thessaly, and based on the text of the Vita, the campaign can be broadly dated between 1285 and 1289. Chronologically, it coincided with the death of the lord of Thessaly, sebastokrator John Doukas (also called John Angelos), who died before March 1289. It can be supposed that the campaign occurred at the time when Thessaly experienced internal instability, following the demise of Milutin's former ally and father-in-law. The last years of the reign of sebastokrator John are shrouded in obscurity, and no other source is referring to the campaign. However, although the king's Vita presumably exaggerated the success of Milutin's armies in Thessaly, the historicity of the campaign should not be doubted. It indicates that, contrary to the prevalent scholarly opinion, Milutin's full-scale offensive against Byzantium did not stop in 1284, and that the warfare continued until the late eighties of the thirteenth century when the threat embodied in the lords of Braničevo on the northeastern borders forced the Nemanjić king to deploy his military resources to another front and probably to abandon some of his conquests to the South. This continuation of the Serbian offensive is circumstantially confirmed by a contemporary inscription in a Slavic codex, written in 1286, containing a reference to Milutin as "ruling in the Greek lands". Although the king's Thessalian campaign did not have a lasting legacy, it was the ominous announcement of the later expansion of his grandson Stefan Dušan, when this region was conquered and incorporated into the Nemanjić state.

Keywords: *Stefan Uroš II Milutin, Thessaly, John Doukas (John Angelos), Byzantium, Neopatras, Serbian-Byzantine conflicts*